

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/26, p. 267-282

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12828>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Recayi KARAHAN –
Prof. Dr. Necla ARSLAN SEVİN

This article was checked by iThenticate.

VAN GÖLÜ HAVZASINDA GELENEKSEL AYAKKABICILIK: REŞİK VE HARİK (HERİK)

Eylem GÜZEL* - Nazan OSKAY**

ÖZET

Geleneksel zanaatlar arasında önemli bir yeri olan ayakkabıcılığın geçmişi oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Önceleri ayakları koruma amacı taşıyan ayakkabı üretiminde giderek estetik kaygılar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Günlük yaşamda kullanılan ürünlere yansımış birikim ve deneylerin, taşıdıkları tarihsel değerler ve kültürde süreklilik sağlayan özelliklerinden yola çıkarak, ayakkabının bir tür kültürel belge olma özelliği taşıdığını, böylece içinde bulunduğu toplumun ve ortamın maddi izlerini ve manevi dillerini yansıtmaktadır. Ayakkabılar coğrafi koşullar, iklim şartları ve sosyal statüye bağlı olarak çarık, bot, çizme, mest, sandalet, çedik, takunya, potin gibi farklı adlarla anılmışlardır.

Çok eski bir tarihe sahip olan ayakkabıcılık, Anadolu kültüründe de köklü ve zengin bir geleneğe sahiptir ve geleneksel ayakkabılar edik, başmak, çarık, yemeni gibi adlarla tanınmaktadır. Kısmen de olsa günümüze taşınan bu ayakkabılar, Anadolu insanının pratik zekâsını ve estetik anlayışını bugüne aktaran el sanatları ürünleridir. Ancak, geleneksel el sanatları ve zanaatların pek çoğunda olduğu gibi ayakkabıcılık da modern ihtiyaç ve teknoloji karşısında yenik düşmüş ve kaybolmaya yüz tutmuştur. Bugün artık nadir olarak bazı bölgelerde ve turistik amaçlı olarak üretilmektedir. Geleneksel ayakkabıcılığın zengin örneklerinin görüldüğü yörelerden biri Van Gölü Havzası'dır. Havzada; Van ilinde yapılan örnekler *reşik*, Bitlis'te karşılaşılan örnekler ise *harik* (*herik*) olarak adlandırılmaktadır. Bu makalede, yeterli araştırmaya konu olmayan Van Gölü Havzası ayakkabı örnekleri, alan taraması metoduyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elsanatları, Ayakkabı, Anadolu, Reşik, Harik (Herik)

---

* Yrd. Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, El-mek: eyl2@hotmail.com

**Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Bölümü, El-mek: nazan_orskay@hotmail.com

---

TRADITIONAL SHOE MAKING IN VAN LAKE BASIN: REŞİK AND HARIK (HERIK)

ABSTRACT

Shoemaking has a very important place in traditional crafts and its history depends on very old times. First of all shoes have only purpose of protection and then aesthetics worries had become show up. Reflecting on the products used in everyday life, these experiences reflect the material traits and spiritual tongues of the society and the environment in which the shoes are built, thus leading to the character of the shoe as a kind of cultural document, based on the historical values and continuity characteristics of the culture. Shoes had been called with different names like sandal, boots, slipper, clog and blucher depending upon geographic conditions, climate conditions and social status.

Shoemaking, which has a very old tradition, has a rooted and rich tradition in Anatolian culture and these shoes are known with the names like başmak, çarık and Yemeni. These shoes are partially carried to these days and they are handicrafts that are transferring practical intelligence and sense of aesthetics of Anatolian people. However, just like for other traditional hand arts and crafts shoe making had defeated against the modern needs and technology and it had started to pass into oblivion. Nowadays it is being produced in some regions rarely and for touristic purposes. One of the richest samples of traditional shoe making is Van Lake Basin. In this basin; shoes that are made in Van city are called as *reşik*, others made in Bitlis are called as *harik (herik)*. In this paper, food samples of Van Lake Basin that are not subjected adequate research had been tried to be executed by field scanning method.

STRUCTURED ABSTRACT

Handcrafts are important values that reflect the taste of a society, its lifestyle and its cultural characteristics. These values provide a cultural interaction that allows our traditional heritage to be transferred from the past to the present day. The features that reflect a society have sometimes come to life in one piece, sometimes in a process, sometimes in a piece of fabric, sometimes in a shoe.

Since ancient times, shoe is a footwear that has emerged from the need to protect people from the natural conditions. First of all, it was created to protect against external influences. In various periods of history, it was created for its usage purpose, changing material with technology and different designs. Different designs have created their own fashion. Shoes can be used as shoes, boots, sandals, clogs, pots, etc.

Reflecting on the products used in everyday life, these experiences reflect the material traits and spiritual tongues of the society and the environment in which the shoes are built, thus leading to the character of the shoe as a kind of cultural document, based on the historical values and continuity characteristics of the culture. Shoemaking, which has a very old tradition, has a rooted and rich tradition in Anatolian culture. In Anatolia, shoe maker, a craftsman who passed from father to son as close as possible, From the 1950s onwards, it gained a small industrial appearance and in the 1970s industrialization began. In the 1980s, the

---

Turkish Studies

small workshop moved away from the production approach and entered the factory process. Despite this, traditional workshop-type shoe factories engaged in the production in Turkey still continues its activities to little. As a cultural heritage of my past, traditional shoe styles can only respond to limited demands at certain centers. The traditional shoes of the Van Lake which are still under construction are examples of this point.

In Van Lake Basin, despite the developing technology and industrialization, there are two traditional shoe types that still survive today. One of them is produced by a few craftsmen in small workshops in and around Van province. Another type of traditional shoe is the woolly shoe which is kept alive in the Bitlis province and its environment. These shoes are made by a workshop established with the support of the Bitlis Provincial Culture and Tourism Directorate of Bitlis and various courses are given with the support of this institution affiliated to the Ministry of Culture and Tourism.

The replica is made of a woven fabric made of the name of a black goat, Van is a traditional shoe made of hand-made pants. The upper surface of the top is made of woven fabric woven with cloth foot technique and leather is used on the bottom. Having an estimated 600-year history according to the knowledge obtained from the producers, it was widely used until 60-70 years ago. Rashes are made in separate forms for both men and women, and are produced in suitable formats for use in all seasons. It is a kind of shoe which is very resistant due to goat hair which is the main raw material. There is a life span of about 50 years. Despite being so durable, however, today is no longer preferred due to the changing living conditions and changing taste.

In the making of the shoe called Resik, a sufficient number of tools and materials are used, such as woven fabric made of goat hair, leather / leather sole, felt for inner sole, soap (for drawing), mold, scarf, scissors, needle, woolen thread for embroidery.

Another province where traditional shoemaking is seen in the Van Lake basin crafts is Bitlis. The shoe made in the city is named as wonderful. Harik, the lower part is a "bottom sole" knitted with hemp rope, and the upper part is a shoe type formed by sewing "top knitting", which is made of goat hair, and knitted together. It is a very special type of shoe, such as keeping warm in cool winter months, helping to treat rheumatism, and facilitating walking on stony ground. Harik, unlike the reqik, is made by knitting technique. This kind of shoe, which is frequently used in Bitlis in the past years, is unfortunately alive with the efforts of a few masters. Although the Provincial Directorate of Culture and Tourism of Bitlis Governorship make an intensive study in this field, the changing living conditions along with the developing industry have caused this culture to face destruction.

Footwear is also the product of experience and accumulation of historical past as one of the products of cultural use that meets the needs of people. The traditional shoe types known as reşik and harik (herik), which are still under construction in Van Lake, are a good example of this situation. Relics and wonders are the rare examples of local cultures in the region.

These works that have been a bridge between the past and present have almost reached the point of extinction as emphasized above.

Turkish Studies

Therefore, it is very important to collect, introduce and reproduce the samples that have reached to the present day.

Keywords: Crafts, Shoes, Anatolia, Reşik, Harik (Herik)

1.Giriş

El sanatları ve zanaatlar, insanoğlunun yaşam mücadelesine başladığı en erken dönemlerde ortaya çıkmış, onun tarih içindeki ilerlemesine eşlik etmiş, zaman içinde toplumların ihtiyaç ve estetik anlayışı ile biçimlenerek bugünlere ulaşmıştır. Bu örnekler, üretildikleri toplumların sosyo-ekonomik ve sosyo - kültürel yapısını, estetik anlayışını, yaşam biçimlerini ve inançlarını ortaya koyan kültürel öğelerdir. El sanatları ve zanaatlar; halı-kilim dokumacılığı, çorapçılık, bastonculuk, kaşıkçılık, dericilik, saraçlık, bakırcılık, ayrıca cam, seramik ve çini gibi çok geniş bir alana yayılır. Zanaatlar arasında önemli bir yeri diğer bir alan, geleneksel ayakkabıcılıktır.

Geleneksel ayakkabıcılığın çıkış noktası, tıpkı diğer zanaatlar gibi, doğa ve onun çetin koşulları ile mücadele etme zorunluluğudur. Günümüze yakın zamanlara kadar geleneksel anlayışın sürdüğü bu alan, daha sonraları, teknolojinin kullanıldığı çağdaş üretimlerle değişime uğramıştır (Akpınarlı - Barutçu, 2003: 14).

Günlük yaşantımızın temel ihtiyaçlarından olan ayakkabı, moda, şıklık, rahatlık, işlevsellik gibi unsurlar açısından değerlendirildiğinde, giyimin sadece önemli bir aksesuarı olarak düşünülmektedir. Oysa ayakkabının taşıdığı anlamlar dikkate alındığında karşımıza; tarih, kültür birikimi, değerler sistemi, sosyal süreçler, geleneksel organizasyonlar çıkmaktadır. Günlük yaşamda kullanılan ürünlere yansımış bu birikim ve deneylerin, taşıdıkları tarihsel değerler ve kültürde süreklilik sağlayan özelliklerinden yola çıkarak, ayakkabının bir tür kültürel belge özelliği taşıdığı, böylece içinde bulunduğu toplumun ve ortamın maddi izlerini ve manevi değerlerini yansıttığı görülmektedir (Çelik, 2010: 2).

Polonyalı antropolog ve etnograf Bronislow Malinowski'ye göre;“*Kültür, doğanın yarattığına karşın, insanın yarattığı her şeydir*” (Doğan, 1984:21). Bu açıdan yaklaşıldığında, doğaya karşı koyabilmek için yaratılan veya bir gereksinimin karşılanması için yapılan bir araç olarak ayakkabı, kültür kavramından soyutlanamaz. Ayakkabı, toplumsal hayat içinde etnografiden tarihe, coğrafyadan sosyolojiye ve ekonomiye kadar çok geniş bir çerçevede ortaya çıkmış ve insanın kültürel gelişiminin bir parçası olmuştur.

Yumuşak, sert ya da sivri zeminler, soğuk ve sıcak hava koşulları gibi çevresel faktörlerden korunma ihtiyacından ortaya çıkan ayakkabılar, zaman içinde toplumların gelenek-görenekleri ve değişen beğeni anlayışlarına göre yeniden şekillenmiştir. Kaynaklardan, ilk ayakkabıların ayağı dış etkenlerden korumak için ağaç kabuğu, papirüs, sert yaprak ve hayvan derilerinden yapıldığı anlaşılmaktadır (Harmankaya vd., 2012: 1).

Foto. 1-2 Papirüs ve ağaç kabuğu ile yapılan ayakkabı örnekleri (Harmankaya vd., 2012: 2).

Eski Çağlarda ayakkabı Doğu ülkelerinde gelişmiş ve türlü formlara girmiştir (Taş, 2003: 347). Uygarlık yönünden çok gelişmiş durumda olan Mezopotamya’da Asurlular, ilk ökçeli ve üstten bağcıklı ayakkabıları kullanmışlardır (Kastan, 2007: 27). Mısırlılar deriden ayakkabı yapmayı daha sonraları Mezopotamyalılardan öğrenmişlerdir. Ancak sıcak iklim kuşağında yaşadıkları için “sandalet” denilen açık bir terlik türünü daha çok kullanmışlardır (Taş, 2003, 347; Bici, 2007: 9). Bu dönemde sandaletler, MÖ. 3100’lerde hüküm sürmüş olan Mısır’daki ilk hanedanlığın kurucusu Firavun Narmer devrinde görülmüştür (Foto.3).

Foto.3 Mısır sandaleti, Kahire Müzesi (Bossan, 2007:11).

Anadolu’da yaşayan Hititliler çarık benzeri kapalı ayakkabılar giymişlerdir. Bu çarıklar genelde mokasen türüne benzer özelliklere sahiptir. Ayağa kolayca giyilen ve bağcıklarla tutturulan sade modeller olup, ham deriden yapılmıştır (Kastan, 2007: 27). Hem kadın ve erkek ayakkabılarının uçları yukarı kıvrık biçimdedir. Asurlular’ın etkisi olan çarık benzeri bu formların, Doğu Anadolu bölgesindeki altı kendir, üstü yün örgüden yapılan “harik” isimli ayak giyimine benzerliği de ayrıca dikkat çekicidir (Türkoğlu, 2002: 32).

Anadolu’da çarık, yemeni, terlik, çedik, papuç, mest, çekme, çizme vb. isimler alan çok geniş bir repertuara sahiptir (Taş, 2003: 348). Ayakkabı yapımı önceleri ayağı koruma amaçlı olarak kişisel

Turkish Studies

çabalarla başlamış, daha sonra yapım konusunda maharet sahibi olanların üstlendiği meslek grupları ile devam etmiştir. Üretimde standartlaşma ve sosyal organizasyonların gelişmesi, bilgi ve birikimlerin nesilden nesile aktarılması ayakkabı yapımında bir gelenek oluşmasını sağlamıştır (Akkayan, 2003: 291). Bu noktada, ayakkabılara anlam kazandıranlar, kuşkusuz, konunun uzmanı zanaatkarlar ve sanatkârlardır. Anadolu’da yakın tarihe kadar babadan oğula geçen bir zanaat dalı olan ayakkabıcılık; 1950 yılından itibaren küçük sanayi görünümü kazanmış, 1970’li yıllarda sanayileşme çabaları başlamıştır. 1980’li yıllarda küçük atölye üretim anlayışından uzaklaşarak fabrikalaşma sürecine girmiştir (Ziyrek, 2003: 18). Ancak buna rağmen, Türkiye’de geleneksel atölye tipi ayakkabı üretimi yapan imalathaneler, az da olsa hala faaliyetini sürdürmektedir. Geçmişimizin kültürel bir mirası olarak bu ayakkabı türleri gelişen teknoloji karşısında yenik düşmüştür ve sadece birkaç ustanın gayreti ile üretilip korunmaya veya yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda çalışma Van Gölü havzasında¹ yapımı devam eden reşik ve harik (herik) adlı geleneksel ayakkabıları konu edinmektedir. Çalışmanın amacı ise; gittikçe ustası ve taliplisi azalan bir sanat unsurunu bilimsel yöntemlerle anlayıcı yaklaşım çerçevesinde aktörlerin dünyasından hareketle ortaya koymaktır. Nitel bir desenle işlenen çalışma görüşme anlayıcı bir yapılandırılmamış mülakat formuyla konu ele alınmıştır. Yüzyıllardır kullanılan bu ayakkabılar, günümüzde tükenme noktasına gelmiştir. Yörede bizzat tanık olduğumuz bu durum, birkaç usta ile devam eden ayakkabıcılık zanaatı üzerine bir araştırma yapılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Konuyla ilgili gerekli bilgilere ulaşmak için Van ve Bitlis illerinin genelinde alan taraması yapılmıştır. Kaynak kişilerden ve devlet kuruluşlarından konu hakkında bilgiler alınmıştır. Saha çalışmalarıyla; geleneksel ayakkabıcılığın hangi amaçlarla ve kimler tarafından sürdürüldüğü, hangi malzemelerin kullanıldığı ve bugünkü durumu hakkındaki bilgiler, kaynak kişilerle² söyleşiler yapılarak derlenmeye çalışılmıştır.

2. Van Gölü Havzasında Geleneksel Ayakkabıcılık: Reşik ve Harik (Herik)

Van Gölü Havzası’nda, gelişen teknoloji ve sanayileşmeye rağmen, varlıklarını günümüzde hâlâ sürdüren iki geleneksel ayakkabı türü vardır. Bunlardan biri olan reşik, Van ili ve çevresindeki küçük atölyelerde birkaç usta ile üretilmektedir. Diğer bir geleneksel ayakkabı türü de Bitli ili ve çevresinde yaşatılan harik (herik) adlı ayakkabılardır. Bu ayakkabı, Bitlis Valiliği Bitlis İli Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün destekleri ile kurulan bir atölyede yapılmakta, ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı bu kurumun destekleriyle çeşitli kurslar verilmektedir.

2.1. Reşik

İsmini siyah (reş) keçi kılından yapılmış dokuma kumaştan alan reşik; Van iline özgü, el emeği ile yapılan geleneksel bir ayakkabı türüdür. Reşik’in üst yüzeyi (saya), bez ayağı tekniğiyle dokunmuş dokuma kumaştan yapılmakta, taban kısmında ise kösele (deri) kullanılmaktadır. Üreticilerden edinilen bilgiye göre tahmini 600 yıllık bir geçmişe sahip olan reşik, 60-70 yıl öncesine kadar yaygın olarak giyilmekteydi. Reşikler hem kadın ve erkekler için ayrı formlarda yapılmakta, hem de her mevsim kullanımı için uygun biçimlerde üretilmektedir. Ana hammaddesi olan keçi kılından dolayı oldukça dayanıklı bir ayakkabı türüdür. Yaklaşık olarak 50 yıllık bir ömrü bulunmaktadır. Ancak bu denli dayanıklı olmasına rağmen günümüzün değişen yaşam koşulları ve değişen beğeniler nedeniyle artık tercih edilmemektedir³.

¹Van Gölü Havzası, güneyinde Dicle, kuzey ve batısında Fırat havzaları ile komşudur. Van ili merkezi ile Van’ın Muradiye, Erciş, Çaldıran, Özalp, Saray, Başkale, Gürpınar, Edremit, Gevaş, Çatak ve Bahçesaray ilçeleri, Bitlis ve Bitlis’in ilçeleri Tatvan, Ahlât ve Adilcevaz havzanın önemli yerleşim birimlerini oluşturmaktadır (Çetinkaya, 1993: 71).

² Kaynak kişilerin isim ve bilgileri çalışmanın sonunda verilmiştir.

³Reşik ile ilgili bilgiler, Mecit Emen, Muhammed Emen ve Havzullah Keleş ile yapılan görüşmelerde elde edilmiştir (10.02.2016). Yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

Reşik adlı ayakkabının yapımında; yeterli miktarda keçi kılından yapılmış dokuma kumaş, deri/kösele taban, iç taban için keçe, sabun (çizim için), kalıp, vardola ipi, makas, iğne, nakış için yün iplik, gibi çeşitli araç ve gereçler kullanılmaktadır. Yapım süreci kısaca şu şekildedir:

Keçi Kılından Yapılmış Dokuma Kumaşın Kesilmesi

İğdır ya da Doğu Bölgesi'nin her herhangi bir ilinde göçerlerden (Koçer) alınan dokuma kumaşlar, ayağın ölçüsüne göre yapılmış kalıplar üzerine bırakılarak kesilir (Foto.4-5-6).

Foto. 4-5-6 Çizim ve kesim işlemi.

Sayalara (dış yüzey) Biye Geçilmesi ve İç Yüzeyin Astarlanması

Saya (dış yüzey) kesildikten sonra, iç kısımdaki sertliği engellemek için, sayaya iç astar dikilmektedir (Foto.4). Arka kısım birbirine dikildikten sonra filota (temizleme biyesi) denilen malzeme ile dikişlerin görüntüsü kapatılır. Bu işlem tamamlandıktan sonra, sayanın ağız kısmına içte kullanılan astar malzemesi ile biye geçilir (Foto. 7-8).

Foto. 7-8. Sayaların hazırlanması.

Kalıplama ve Tabanın Oluşturulması

Saya tamamlandıktan sonra ayakkabı kalıba geçirilir ve sıkıca yerleştirilip çiviler yardımıyla sabitlendikten sonra alt kısmına yapışkan malzeme sürülüp, beş saat kadar bekletilir. Taban ve saya arasına süsleme amaçlı vardola (saya ile taban kenarı arasına konan ince şerit) ipi ince şerit şeklinde sabitlenir. Daha sonra alt bölüme, bir yapışkan yardımıyla, isteğe göre kösele ya da deri taban yerleştirilip 24 saat kurumaya bırakılır (Foto. 9-10-11).

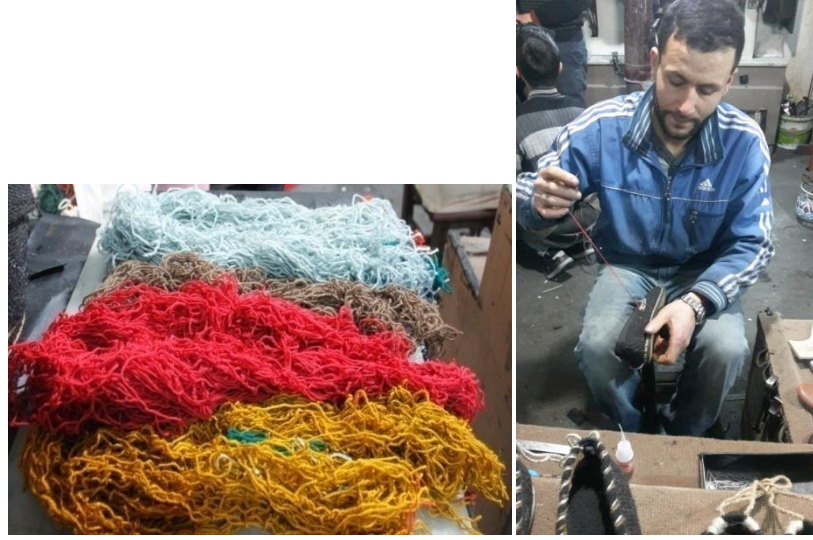

Foto. 9-10-11 Kalıba yerleştirme ve tabanın oluşturulması.

Nakış İşleminin Yapılması

Ayakkabı bittikten sonra üzerine süsleme amaçlı nakış işlenir. Bir iğne yardımıyla elle yapılan nakışta, doğal boylarla renklendirilmiş yün iplikler kullanılır (Foto. 12 -13). Ancak yün ipliklerin yanı sıra kurdele gibi süsleme malzemelerine de rastlanmaktadır. Tasarımlar kişinin tercihine göre farklılık gösterir. Bu işlemler tamamlandıktan sonra keçeden yapılmış iç taban yerleştirilir.

Foto. 12-13 Reşik üzerinde yapılan nakış işlemi.

Foto.14 Van ilinde yapılmış farklı tasarımlarda reşik örneği.

2.2. Harik (Herik)

Van gölü havzası zanaatlarında geleneksel ayakkabıcılığın görüldüğü diğer bir il Bitlis'tir. Kentte yapılan ayakkabı harik olarak adlandırılmaktadır⁴. Harik (Herik); alt kısmı kendir ipinden örülen "alt taban", üst kısmı ise keçi kılından hazırlanmış iplerle örülen "üst örgü" nün birbirine dikilmesiyle oluşan bir ayakkabı çeşididir. Doğal olması, ayağı yaz aylarında serin kış aylarında sıcak tutması, romatizma rahatsızlığının tedavisinde yardımcı olması, taşlı arazide yürümeyi kolaylaştırması gibi çok özellikli bir ayakkabı türüdür. Harik (Herik), reşikten farklı olarak, örme tekniğiyle yapılmaktadır. Bitlis'te geçmiş yıllarda sıklıkla kullanılan bu ayakkabı türü, günümüzde ne yazık ki birkaç ustanın çabalarıyla yaşamaktadır. Her ne kadar Bitlis Valililiği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün bu konuda yoğun çalışmaları olsa da, gelişen sanayi ile birlikte değişen yaşam koşulları, bu kültürün artık yok olmayla karşı karşıya gelmesine yol açmıştır.

Tamamıyla örme tekniğiyle hazırlanan hariğin yapımında kendir, keçi kılı ve yün iplik gibi malzemeler kullanılmaktadır. Özel beceri ve maharet isteyen ayakkabıların üretilmesi en az 4-5 gün sürmektedir. Harik, aşağıda kısaca anlatılan işlem sırasına göre yapılmaktadır;

⁴Harik ile ilgili tüm bilgi ve belgeler, Bitlis Valililiği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Harik Üretim Atölyesi'nde Eğitimci olan Haydar Yılmaz'dan temin edilmiştir (20. 11. 2015). Yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

Kendirin Ayıklanması

Ham haldeki kendir bağı, düğümü çözüldükten sonra silkelenerek gevşetilir ve içindeki yabancı maddeler ile tozlar dışarı atılır. Daha sonra, yapılacak dikişe uygun gelecek şekilde (yan dikiş ipi iç dikiş ipine nazaran biraz daha kalın yapılır) belli tutamlar halinde ayrılarak, yerden yüksek bir şerit üzerine yan yana sıralanır. Bu ayırma işlemi yapılırken kendirin içindeki yabancı maddelerin ayıklanmasına dikkat edilir. Normal bir ip yapabilmek için, kendirin uzunluğuna göre ayrılması gerekir. Ek sayısı 8 ile 17 şeklinde farklılık göstermektedir (Foto.15)

Foto. 15 Kendirin ayıklanması.

Kendir Eklerinin İp Haline Dönüştürülmesi

Şerit üzerine belli kalınlıkta ve düzenli bir şekilde sıralanan kendir ekleri, kirman benzeri bir araçla (el makinesi) çevirme yöntemi kullanılarak tek kat halinde uzatılır. İpe başlanırken ve bitirilirken ipin iğneden geçebilmesi için çevirme işleminin kendirin en ince yerinden yapılması gerekmektedir. İlk ekten sonra uzama işlemi tamamlanana kadar kendir ekleri incelidikçe yeni kendir ekleri eklenir. Kendir bağının uzunluğuna göre 8 ile 17 arasında ek kullanılarak tek kat halinde çevrilen ip uzadıkça el makinesi üzerine sarılır ve bu şekilde yaklaşık olarak 6-7 m uzatılır. 6-7 m'lik (metrelik) bu tek katlı ip, son işlem olarak, ikiye katlanarak uzatılır ve el ile çevrildikten sonra astar bezle silinerek ip yapımı tamamlanır (Foto. 16-17).

Foto.16-17 Kendir eklerinin ip haline dönüştürülmesi.

Turkish Studies

Taban Kalıbının Yapılması

Keçi kılı veya kendir artıkları ayıklanarak temizlenir ve elyaf kıvamını alıncaya dek iyice gevşetilir. Daha sonra ayak tabanının şekil ve numarasına göre hazırlanmış tahta kalıplara uygun olarak belli tutamlar alınır ve leğen içerisinde sıcak su ile ıslatılarak, tahta kalıpların içine yerleşecek şekilde, keçeleşinceye kadar sabunla ovulur. Bu işlem kalıbın çift yönüne de uygulanır. Tam keçeleşen ve şekil alan parçalar tahta kalıplar içinden çıkarılır, suyu süzülerek kurutulmaya bırakılır (Foto. 18-19).

Foto.18-19. Taban kalıbının yapılması.

Taban Kalıbının Kurutulması

Taban kalıbının kurutulması işleminde yaz aylarında güneşten, kış aylarında ise ısıtıcıdan yararlanılmaktadır. Bu işlem sırasında, kalıbın her iki yönünü 3-5 kez çevirerek kalıbın tam kurumasına dikkat etmek gerekmektedir.

Taban Kalıbının Bezlendirilmesi

Kurutulan kalıplar astar bez üzerine konulup etrafı yaklaşık olarak 1 cm fazlalık payı bırakılarak çizilir ve daha sonra bu astar bez çift olacak şekilde kesilir. Kesilen astar bezler kalıbın çift yönüne bırakılarak önce baş ve topuk kısımları, sonra yan kısımları yarımşar cm aralık boşluk bırakılır ve kalıbın çift yönüne uygulanarak tüm etrafı dönülecek şekilde dikilir. Kalıp iç dikimi tamamlandıktan sonra kenarlarda kalan fazlalık payı kesilir ve ardından çift kat çözüğü ipi ve yorgan iğnesi kullanılarak teyel dikimiyle, kalıbın tüm yan dikişi tamamlanır. Son aşamada, kalıbın iç kısmı yine iki kat kullanılan çözüğü ipiyle 2'şer (ikişer) cm. aralıkla 3 (üç) sıra dönülerek dikilir (Foto.20).

Foto. 20. Taban kalıbının bezlendirilmesi.

İç Dikişin Yapılması

Taban iç dikişi, bezlendirilmiş kalıbın orta kısmından başlanarak, kalıbın bütününe belli aralık ve belli dönüş şekilleriyle doldurmak kaydıyla çuvaldız iğneye geçirilen kendir ipleriyle yapılır. (Foto. 21-22).

Foto.21-22 İç dikişin yapılması.

Yan Dikişin Yapılması

İç dikişi bitirilen tabanın kenar fazlalıkları alınır. Yan kısımları, ilk aşamada tabanın alt kısmından başlanılarak üste doğru çapraz dikiş atılarak, ikinci aşamada çapraz dikişin arasından düz dikiş atılarak, üst ve yan bölümlerine iki ayrı şekil gelecek biçimde tüm kenarların baştan sona dönülmesiyle, yine çuvaldız iğne ve kendir ipliyle dikilir. Yan dikişte her iki tekin birbirine olan uyumu çok önemlidir ve dikişin defalarca ölçüm yapılarak tamamlanması gerekir.

Üst Örgünün Hazırlanması

Taban üst örgüsü, tamamlanmış harik tabanına uygun ölçüde, beş şiş yöntemi kullanılarak, keçi kılı ipliyle patik şeklinde ve desensiz olarak hazırlanır. Taban iç örgü çalışması, keçi kılı gibi sert ve doğal bir iplikten ve bir çifti 3-4 (üç dört) günde tamamlanabildiği için, patiği herkes

örememektedir. Üst örgüler, genellikle önceden belirlenen ve işinde uzman kadınlar tarafından yapılmaktadır (Foto.23).

Foto 23. Üst örgü çalışmasının yapılması.

Üst ve Alt Örgülerin Birleştirilmesi

Hazırlanan üst örgüler alt tabana en doğru şekilde gelecek biçimde ayarlanır ve teyel dikişi geçilir. Teyel dikişi normal dikiş atılmadan önce çözgü ipi ve yorgan iğnesiyle atılan idare dikişidir. Teyel dikişiyle tutturulan üst örgülerin iç kısmı tabanın yan dikiş bölümüne, tüm etrafı dönülecek şekilde çuvaldız iğne ve kendir ipliyle dikilir. Dikişler iç kısımdan 2 (iki) cm, dış kısımdan 0.5 cm. olarak dikilmelidir. Üst örgüler tabana dikildikten sonra teyel dikişleri sökülür (Foto. 24).

Foto.24. Taban üst örgü çalışmasının yapılması.

Bağcık Örülmesi ve Dikilmesi

Üst örgü yapılırken kullanılan keçi kılı ipi ve yöresel nakışlarda kullanılan yün ipler belli uzunlukta kesilir (1-1,5 m). Kesilen bu ipler ikiye katlanarak saç örgüsü veya çift örgü gibi teknikler kullanılıp bitirilinceye kadar örülerek bağcıklar hazırlanılır. Bağcıkların uç kısımlarına püsküller yapılır, ardından bu püsküller birbirine denk gelecek şekilde ikiye katlanarak üst örgünün topuk kısmına uygun renkte yün iplikle dikilir (Foto. 25).

Foto. 25 Bağcık dikimi.

Yöresel Nakışların İşlenmesi

Alt taban ve üst örgüsü birleştirilerek hazırlanan hariğin üst örgü bölümünün ön (burun) ve yan (ağız) kısımlarına genellikle mat renkli (kahverengi, bordo, koyu yeşil v.s.) yün ipler ve yorgan iğnesi kullanılarak yöresel nakışlar atılır. Bu nakışlar çoğunlukla harikle özdeşleşmiş olan baklava dilimi, çiçek desenleri ve düz nakıştır. Nakış desenlerinin şablonları önce çizgi taşıyla çizilir, ardından ayak numarası ebadına göre belirlenecek dikişler yorgan iğne kullanılarak dikilir (Foto. 26).

Foto. 26. Yöresel nakışların işlenmesi.

Ürünün Kalıplanması

Tüm dikim işlemleri bitirilen hariklerin üst örgü bölümünün iç kısımları kâğıt, astar bez veya kendir doldurularak kalıplanır ve su ile iyice ıslatılır. Bu işlemin nedeni kendir ve keçi kılının su değdiği zaman şişip kalıba en düzgün şekilde girmesidir. En az üç gün kurutulmaya bırakılan harikler uygun şeklini aldıktan sonra artık kullanıma hazırdır.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/26

SONUÇ

İnsanlığın giyim-giysi tarihindeki ilk adımlardan biri, ayakları olumsuz dış etkilere karşı korumak amacıyla geliştirdiği ayakkabıdır. Ayakkabı zamanla, başlangıçtaki ilk hedefinden, yani korunma amacından, estetik kaygıları da besleyen yeni formalara doğru evrilmiş, ayrıca coğrafi ve iklim şartlarına, kültürel ve sosyal yapıya göre bot, çizme, mest, sandalet, nalın, takunya, terlik, çedik, potin, iskarpin ve benzeri isimler almıştır.

Anadolu’da sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapıya bağlı olarak farklılaşan ayakkabı türleri, üretildiği bölgelerin hammadde, üretim teknikleri ve formlarına göre yemeni, çarık, mest, takunya, körüklü çizme gibi isimler almaktadır. Kültürel mirasın önemli bir parçası olarak bu ayakkabı türleri, ne yazık ki günümüz teknolojisi karşısında yenik düşmüştür ve sadece birkaç ustanın gayreti ile üretilip korunmaya veya yaşatılmaya çalışılmaktadır. Van Gölü havzasında yapımı devam eden reşik ve harik (herik) adlı geleneksel ayakkabı türleri gelinen bu durumun güzel birer örneğidir. Reşik ve harikler, bölgede, yerel yaşam kültürünün nadide örnekleridir. Geçmişle bugün arasında bir köprü vazifesi gören bu eserler, yukarıda da vurgulandığı gibi, hemen hemen tükenme noktasına gelmiştir. Dolayısıyla günümüze ulaşabilmiş örneklerin derlenmesi, tanıtılması ve yeniden üretimine çaba harcanması oldukça önem taşımaktadır. Sorumlu mercilerin bu konu üzerinde ivedilikle durması gerekmektedir. Ustalara gerekli kolaylık ve destekler sağlanmalı, kurslar aracılığıyla yeni ustalar yetiştirilmeli ve bu zanaat yeniden canlandırılmalıdır. Aksi takdirde, folklor ekipleri için ya da turistik eşya olarak sipariş üzerine ve çok az sayıda hazırlanan bu ürünler, yalnızca kitaplarda görülebilen ve özlemlerle hatırlanan birer eşyaya dönüşecektir.

KAYNAKÇA

- Akkayan, T. (2003). “Geleneksel Ayakkabı Yapımında Organizasyon”, *Ayakkabı Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Kitabevi, 291- 302.
- Akpınarlı, F.-Barutçu, İ F. (2003).“Bitlis İli Harik Yapım Teknikleri ve Bugünkü Durumu”, *Motif Halk Oyunları Eğitim Derneği Gençlik ve Spor Kulübü Dergisi*, S.35, İstanbul, 14-15.
- Bossan, M. J. (2007). *The Art of the Shoes*, Chine: Chine Printed.
- Bici, E. (2007). *Aynı Ürün İki Farklı Disiplin: Endüstri Ürünleri Tasarımcıları ve Moda Tasarımı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, N. (2010). *Anadolu’nun Geleneksel Ayakkabı Formlarından Günümüz Tasarım Anlayışına Ayakkabı Kültürü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetinkaya, O. (1993). “Vangölü Havzası Su Kaynakları ve Balıkçılık Potansiyeli”, *23-25 Haziran, Doğu Anadolu Bölgesi I. Su Ürünleri Sempozyumu* (s.71-83), Erzurum.
- Doğan, N. (1984). *Tasarımda İnsan Etmenleri Kültürel Özellikler*, İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri.
- Harmankaya, H.- Yılmaz, A.-Ercan, D.-Çetin, A. (2012). “Türklerde Ayakkabı Kültürü”, *3-6 Mayıs I. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu* (s.1-15). Niğde.
- Kastan, C. (2007). *Modern Yöntemle Stampa Çıkarma*, Bursa: Türkiye Ayakkabı.
- Taş, H. (2003). “Bursa’da Kaybolan Sanatlardan Yemeni ve Çarık İmalatının Son Temsilcileri” *Ayakkabı Kitabı*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Kitabevi, 347- 356.

Türkoğlu, S. (2002). *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*, İstanbul: Atılım Basım San. A.Ş.
Ziyrek, S. (2003). *Ayakkabı Sektör Araştırması*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Kişisel Görüşmeler (Reşık)

Mecit Emen, 1970, Lise, 33 yıldır bu işle uğraşmaktadır.

Muhammed Emen, 1985, İlkokul, 3 yıldır bu işle uğraşmaktadır.

Havzullah Keleş, 1985, İlkokul, 3 yıldır bu işle uğraşmaktadır.

Kişisel Görüşmeler (Harik)

Haydar Yılmaz- 1981- Lise, Bitlis Valililiği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Harik Üretim Atölyesi'nde Eğitimci, 20 yıldır bu işle uğraşmaktadır.